

tematisch, functioneel spreekvaardigheidscurriculum nog veel werk aan de winkel is. Dit zal echter meer het werk van methodenontwikkelaars, vakdidactici en leraren zijn dan van het CITO. Het CITO-pakket geef ik een zesmin.

Noot en literatuur

- 1 Rob Godfried (1990) stelt gesimuleerde situaties, zoals het schrijven van een brief over een verzonnen kwestie, mijns inziens ten onrechte gelijk aan 'disfunctioneel' onderwijs. Helaas geeft hij geen argumenten voor deze gelijkstelling. Ik trek de vergelijking met autorijles. Niemand zal toch willen volhouden dat de huidige praktijk van de autorijles 'disfunctioneel' is, omdat de leerling telkens met een gesimuleerde bestemming achter het stuur kruipt, in plaats van 'echt' ergens heen te willen rijden.

Bonset, H., *Functionele taalvaardigheid nader onderzocht; een antwoord op de vraag naar de waarde van het begrip functionele taalvaardigheid in relatie tot communicatief taalonderwijs*. Enschede, SLO, 1989.

CVEN, 'Voortgangsverslag nr.3. Voorlopige voorstellen eindexamenprogramma's Nederlandse Taal en Letterkunde voor vwo en havo' in: *Levende Talen* 456 (1990), p. 506-517.

Geest, E. van der, A. Braet & R. Oostdam, 'Het zal wel altijd een stiefkind blijven. Over de benarde positie van de mondelinge vaardigheden op de bovenbouw van havo-vwo', in: *Levende Talen* 434 (1988), p. 506-512.

Gelderen, A. van, 'De validatie van analytische beoordelingen van spreekprestaties' in: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 8 (1986), p. 204-221.

Glopper, K. de, & E. van Schooten, *De inhoud van de examens Nederlands voor havo en vwo*. Amsterdam, SCO, 1990. SCO-rapport 243.

Godfried, R., 'Functioneel taalonderwijs' in: *Moer* 1990/4, p. 140-149.

Janssen, T., & B. Triesscheijn, *Gebruik, inhoud en effectiviteit van taal- en literatuurmethoden in Nederland en Vlaanderen*. Den Haag, Stichting Bibliographia Neerlandica, 1990.

Lammers, H., 'Functionele taalvaardigheden' in: *Moer* 1989/6, p. 258-264.

Noë, X., 'Een vreemde eend in de bijt?' in: *Moer* 1990/6, p. 208-212.

RECENSIE

Theo Bergen: Behoeftenonderzoek

K. de Glopper & E. van Schooten, *De inhoud van de examens Nederlands voor havo en vwo*. Amsterdam, SCO, 1990. SCO-rapport 243. 175 blz. f20

Doel van het onderzoek

Kees de Glopper en Erik van Schooten van de SCO te Amsterdam hebben een onderzoek uitgevoerd naar de inhoud van de examens Nederlands voor havo en vwo. De resultaten van het onderzoek moeten het werk van de Commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma's Nederlandse Taal en Letterkunde vwo en havo (CVEN) informatie verschaffen om twee concept-eindexamenprogramma's samen te stellen.

Het onderzoek heeft dan ook als doel om inzicht te verschaffen in de relevantie van de inhoud van de huidige examens Nederlands voor havo en vwo en moet uitmonden in aanbevelingen voor de inhoud van vernieuwde examenprogramma's.

Volgens de onderzoeksopdracht moest in het onderzoek vastgesteld worden wat de relevantie van de exameninhoud is voor

- het volgen van een studie in het hoger beroepsonderwijs (hbo) of het wetenschappelijk onderwijs (wo) en
- het verrichten van werk (of het volgen van een bedrijfsopleiding) direct na het behalen van een diploma havo of vwo.

Naast deze twee activiteitsgebieden is voor de relevantie van de exameninhoud ook nog gekeken naar de gebieden 'burgerschap en privé-leven'.

Voor het onderzoek zijn de volgende vraagstellingen geformuleerd.

- a Welke kennis en vaardigheden op het gebied van de Nederlandse taal en letterkunde hebben HAVO- en VWO-abituriënten nodig:
 - voor het volgen van een studie in het HBO dan wel VWO
 - voor het verrichten van betaalde arbeid (of het volgen van een bedrijfsopleiding) aansluitend op het behalen van een diploma HAVO dan wel VWO
 - in het kader van hun burgerschap?
- b Hoe relevant zijn de huidige examenprogramma's Nederlands voor HAVO en VWO, gemeten aan de resultaten van het onder a bedoelde behoeftenonderzoek?
- c Welke aanbevelingen kunnen voor de inhoud van vernieuwde examenprogramma's Nederlands voor HAVO en VWO geformuleerd worden?

Opzet van het onderzoek

Het onderzoek bestaat uit drie fasen:

- een grootschalig vragenlijstonderzoek naar de behoefte aan kennis- en vaardigheden op het gebied van het Nederlands (*het behoeftenonderzoek*)
- een kleinschalig vragenlijstonderzoek naar de wenselijke inhoud van de examens (*het kleinschalig panelonderzoek*)
- een grootschalig vragenlijstonderzoek naar de wenselijke inhoud van de examens (*het grootschalig panelonderzoek*).

Tijdens het behoeftenonderzoek is gepeild bij:

- abituriënten HAVO en VWO die gerekend vanaf 1988, één, vijf of tien jaar geleden examen deden
- docenten uit het HBO en het VWO
- vertegenwoordigers van bedrijven en instellingen die HAVO- en VWO-gediplomeerden zonder verdere opleiding in dienst nemen, dan wel een bedrijfsopleiding aanbieden
- een groep hoog opgeleide, 'ontwikkelde' Nederlanders
- docenten Nederlands aan scholen voor HAVO en VWO.

In het kleinschalig vragenlijstonderzoek zijn enkele vertegenwoordigers van dezelfde groepen, aangevuld met vakspecialisten op het gebied van het onderwijs Nederlands, bevraagd over de wenselijke inhoud van de examens Nederlands. Zij kregen uitvoerige informatie over de resultaten van het behoeftenonderzoek.

In het grootschalig vragenlijstonderzoek zijn dezelfde groepen als in het kleinschalig vragenlijstonderzoek bevraagd, met het zelfde doel, maar op grotere schaal en zonder informatie over de resultaten van het behoeftenonderzoek.

Het behoeftenonderzoek

De constructie van de vragenlijst naar de behoefte aan kennis- en vaardigheden op het gebied van het Nederlands is grondig aangepakt en levert een zeer omvangrijke vragenlijst op. In feite worden globale doelen op het gebied van kennis- en vaardigheden op het gebied van het Nederlands geformuleerd. Aan kennis en vaardigheden bestaat behoefte wanneer het gebruik ervan frequent is of wanneer de beheersing tekorten vertoont. Het gebruik is geoperationaliseerd door vragen te formuleren die betrekking hebben op de frequentie waarmee een beroep gedaan wordt op bepaalde kennis of vaardigheden. Het tekort is geoperationaaliseerd door een combinatie van twee vragen: een vraag naar de mate en een naar het belang van beheersing van kennis en vaardigheden. Tekorten bestaan bij onvoldoende beheersing van belangrijk geachte kennis of vaardigheden.

De vragenlijst omvat een kennis- en vaardigheidsdomein dat in drie hoofdonderdelen is opgesplitst:

- taalvaardigheid, onderverdeeld in taaltaken en taalvaardigheden
- taalbeschouwing of kennis over taal en taalgebruik
- het lezen van en kennis over literatuur.

De indeling van De Gloppe & Van Schooten (1990, p.4-17) volgend, bespreek ik de vragenlijst aan de hand van de noemers *taaltaken*, *taalvaardigheden*, *taalbeschouwing* en *literatuur*.

TAALTAKEN De gekozen taaltaken zijn gebaseerd op een matrix die negen dimensies bevat zoals mondeling dan wel schriftelijk taalgebruik, tekstfunctie, genre taaltaken en een aan-

23. Een korte samenvatting van een tekst schrijven. B.v. een voor een actiegroep bestemde korte samenvatting van een artikel in de krant.

Hoe vaak?
☐ dagelijks
☐ wekelijks
☐ maandelijks
☐ ieder kwartaal
☐ jaarlijks
☐ zelden of nooit

Hoe goed?
☐ zeer goed
☐ goed
☐ redelijk
☐ matig
☐ slecht
☐ zeer slecht

Hoe belangrijk?
☐ uiterst belangrijk
☐ belangrijk
☐ enigszins belangrijk
☐ niet zo erg belangrijk
☐ onbelangrijk

Afbeelding 1 *De vragen over de taalkaak 'een korte samenvatting van een tekst schrijven'*

tal andere onderscheidingen die bij mondeling en schriftelijk taalgebruik wordt gemaakt.

De matrix leverde 101 taaltaken op welke bevraagd werden binnen het activiteitsgebied studie en werk. Door de toevoeging van vier taaltaken (het schrijven van een sollicitatiebrief, voorlezen, kijken en/of luisteren naar informatieve programma's op radio en t.v. en kijken en/of luisteren naar amusementsprogramma's op radio en t.v.) werd dit aantal uitgebreid tot 105. Deze werden bevraagd binnen het activiteitsgebied burgerschap. Over elke taalkaak werden aan de respondenten drie vragen gesteld. Gevraagd werd naar: de frequentie waarmee een taalkaak uitgevoerd wordt, de mate van beheersing van die taak, het belang dat aan de beheersing ervan gehecht wordt.

Zowel voor de drie activiteitsgebieden als voor de groepen respondenten werden versies van de vragenlijst gemaakt. Deze opzet leverde 315 vragen op. Een voorbeeld van een item is weergegeven in afbeelding 1.

TAALVAARDIGHEDEN Voor de taalvaardigheden is een indeling gemaakt in zes onderdelen: schrijven, lezen, spreken, luisteren, samenvatten en argumenteren. Deze onderdelen zijn weer verder ingedeeld waarbij aangesloten is

bij de indeling die Wesdorp heeft voorgesteld voor de vier vaardigheden. Voor de vaardigheden samenvatten zijn ad hoc categorieën onderscheiden die betrekking hebben op selectief/volledig en kort/lang samenvatten. Voor de vaardigheid argumenteren zijn de onderscheidingen van Oostdam & Couzijn gevolgd. Dit leverde 36 aspecten van taalvaardigheid op. Bij elk aspect werd gevraagd naar hoe goed en hoe belangrijk dit aspect is, hetgeen dus 72 vragen opleverde. Een voorbeeld van een item is weergegeven in afbeelding 2.

TAALBESCHOUWING Bij dit hoofdonderdeel werden vragen over de kennis over taal en taalgebruik gesteld. Aangesloten wordt bij de drie perspectieven van waaruit taalbeschouwing gegeven kan worden: het formele, het semantische en het pragmatische perspectief. Daarnaast is ook het historische perspectief opgenomen. In de vragenlijst zijn een achttiental kennisgebieden onderscheiden, zoals fonetiek, zinsbouw, taal filosofie, sociolinguïstiek, psycholinguïstiek, retorica, schrijfprocedures, gesprekstechnieken, spellingsregels, interpunctieregels. Aan elk kennisgebied is één item gewijd waarover twee vragen werden gesteld. Het hoofdonderdeel taalbeschouwing omvat dus 36 vragen. Een voorbeeld van een item is weergegeven in afbeelding 3.

LITERATUUR Dit onderdeel bevat het lezen van literatuur en de kennis over literatuur en aanverwante zaken. De doelstellingen van het literatuuronderwijs bleken in vijf categorieën te kunnen worden ingedeeld. Deze zijn:

Afbeelding 2 *De vragen over de taalvaardigheid 'telefoneren'*

Telefoneren. Het met vreemden spreken via de telefoon.

Hoe goed?
☐ goed
☐ matig
☐ slecht

Hoe belangrijk?
☐ belangrijk
☐ enigszins belangrijk
☐ onbelangrijk

Leer van de zinsbouw of grammatica. De grammatica houdt zich bezig met de structuur van zinnen. De traditionele schoolgrammatica bestaat uit zinsontleding en woordbenoemen. De moderne grammatica onderzoekt de regels die aan de opbouw van zinnen ten grondslag liggen.

Hoeveel kennis?

- O veel
- O weinig
- O geen

Hoe belangrijk?

- O belangrijk
 - O enigszins belangrijk
 - O onbelangrijk
-

- het bevorderen van leesplezier
- het aanbrengen van kennis over de literatuurgeschiedenis
- het leren analyseren van literatuur
- het geven van informatie over literatuur
- het leren lezen van de taal van historische werken.

Verder worden er drie perioden onderscheiden: vóór 1880, 1880-1945, na 1945. Bij elke periode werd HAVO- en VWO-gediplomeerden gevraagd naar het lezen van en de kennis over literatuur en achtergronden. Daarnaast werd gevraagd naar enkele met literatuur verwante onderwerpen. In afbeelding 4 zijn enkele vragen weergegeven. Hierbij kan nog opgemerkt worden dat voor elke periode de items op overeenkomstige wijze zijn geformuleerd. Over het hoofdonderdeel literatuur werden in totaal 63 vragen gesteld.

Met deze vragenlijst, die in totaal maximaal 486 vragen bevat, werd het behoeftenonderzoek uitgevoerd. Opgemerkt moet worden dat niet alle vragen aan iedere doelgroep werden voorgelegd.

De steekproeftrekking is zorgvuldig opgezet. Helaas bleek dat de response gemiddeld op 29 procent uitkomt, in het totaal ongeveer 1334 respondenten. Het hoogste percentage is 43 procent (VWO-abituriënten op het activiteitengebied studie), het laagste percentage is 12 procent (werkgevers op het activiteitengebied werk). Non-response onderzoek maakt duidelijk dat er geen systematische uitval heeft plaatsgevonden, waardoor de generaliseerbaarheid van de gegevens geen gevaar loopt.

De resultaten betreffen steeds twee typen scores: gebruiksscores en tekortscores. Een gebruiksscore is de gemiddelde waarde van de antwoorden van de responsegroepen op een frequentievraag (hoe vaak). Een tekortscore is de gemiddelde waarde van een combinatie van de antwoorden op een belang- (hoe belangrijk)

Afbeelding 3 *De vragen over 'leer van de zinsbouw of grammatica'*

en een beheersvraag (hoe goed). Het grootste tekort bestaat wanneer een taak uiterst belangrijk gevonden wordt én zeer slecht beheerst wordt. Het tekort is het kleinst bij zeer goede beheersing en het ontbreken van het belang.

Het kleinschalig panelonderzoek

Voor het kleinschalig panelonderzoek werden twee vragenlijsten geconstrueerd die vragen bevatten over de wenselijke samenstelling van de examens (schoolonderzoek en centraal schriftelijk) Nederlands voor HAVO en VWO. In de vragenlijsten is het vakgebied Nederlands op overeenkomstige wijze opgesplitst als in de vragenlijst voor het behoeftenonderzoek. Daarnaast werd in een resultatenboekje een overzicht gegeven van de bevindingen van het behoeftenonderzoek. De respondenten werd gevraagd deze bevindingen in hun oordeel te betrekken over wat de inhoud zou moeten zijn van de eindexamens Nederlands voor HAVO en VWO.

In het totaal deden 59 respondenten (24 voor de eindexamens HAVO en 35 voor de eindexamens VWO) aan het panelonderzoek mee. Behalve een veertiental vakspecialisten hadden deze respondenten ook aan het behoeftenonderzoek deelgenomen.

Er treden verschillen op tussen het oordeel van het HAVO-panel en het VWO-panel met betrekking tot de evaluatiefunctie van het examen en het belang van de verschillende vakonderdelen. Voor het HAVO-panel is de evaluatiefunctie van het examen vooral gericht op studie, burgerschap en werk. Voor het VWO-panel is de evaluatiefunctie van het examen vooral gericht op studie, op de evaluatie van het gegeven onderwijs en op cultuuroverdracht. Wat betreft de

KENNIS OVER LITERATUUR VERSCHENEN VOOR 1880 EN OVER ACHTERGRONDEN

Hoeveel kennis bezit u over de onderstaande onderwerpen?
Hoe belangrijk vindt u het om kennis over deze onderwerpen te bezitten?

Het leven en de opvattingen
van schrijvers uit de periode
voor 1880.

Hoeveel kennis?

- ☐ veel
☐ weinig
☐ geen

Hoe belangrijk?

- ☐ belangrijk
☐ enigszins belangrijk
☐ onbelangrijk

De wijze waarop in deze
periode literaire werken
geproduceerd en verspreid
worden: de rol van uit-
gevers, literaire bladen,
etc.

Hoeveel kennis?

- ☐ veel
☐ weinig
☐ geen

Hoe belangrijk?

- ☐ belangrijk
☐ enigszins belangrijk
☐ onbelangrijk

KENNIS OVER LITERATUUR VERSCHENEN NA 1945 EN OVER ACHTERGRONDEN

Hoeveel kennis bezit u over de onderstaande onderwerpen?
Hoe belangrijk vindt u het om kennis over deze onderwerpen te bezitten?

Het leven en de opvattingen
van schrijvers uit de periode
na 1945.

Hoeveel kennis?

- ☐ veel
☐ weinig
☐ geen

Hoe belangrijk?

- ☐ belangrijk
☐ enigszins belangrijk
☐ onbelangrijk

ANDERE MET LITERATUUR VERWANTE ONDERWERPEN

Hoeveel kennis bezit u over de onderstaande onderwerpen?
Hoe belangrijk vindt u het om kennis over deze onderwerpen te bezitten?

Het Nederlands uit vroeger
tijden. Woorden, zeks- en
schrijfwijzen van het Neder-
lands uit de middeleeuwen
en uit de 16e, 17e, 18e en
19e eeuw.

Hoeveel kennis?

- ☐ veel
☐ weinig
☐ geen

Hoe belangrijk?

- ☐ belangrijk
☐ enigszins belangrijk
☐ onbelangrijk

vakonderdelen wordt door beide panels het meeste belang gehecht aan schrijven, vervolgens aan lezen en spreken.

Luisteren staat bij het HAVO-panel op de vierde plaats, literatuur op de vijfde en taalbeschouwing op de zesde plaats. Bij het VWO-panel staat literatuur op de vierde plaats, luisteren op de vijfde plaats en taalbeschouwing op de zesde plaats.

Beide panels zijn van mening, dat de vakonderdelen schrijven en lezen zeer zeker in het eindexamen moeten worden opgenomen. Dit geldt ook voor literatuur. Over de opname in het eindexamen van luisteren en taalbeschou-

Afbeelding 4 *Enkele vragen over het hoofdonderdeel literatuur*

wing bestaat bij beide panels meer twijfel.

Vervolgens worden de resultaten per vakonderdeel verder uitgesplitst. De resultaten laten verschillen zien in de beoordelingen van vakonderdelen tussen beide panels, hoewel ook de verschillen binnen panels aanzienlijk zijn.

Het grootschalig panelonderzoek

In het grootschalig panelonderzoek hebben 168 respondenten de vragenlijst over het HAVO-examen beantwoord en 203 die over het VWO-examen. De respondenten zijn geworven onder de deelnemers uit het behoeftenonderzoek. Er bestaan grote overeenkomsten tussen de resultaten van beide panelstudies. Wel nemen docenten Nederlands vergeleken met de andere panelleden afwijkende standpunten in.

HAVO- en VWO-docenten Nederlands zijn vergeleken met de overige groepen duidelijk minder geporteerd voor de opname van spreken, luisteren en taalbeschouwing in het centraal schriftelijk eindexamen (CSE) en het schoolonderzoek (SO).

In beide panels geven docenten Nederlands vergeleken met de overige panelleden aan spreken en luisteren minder en aan literatuur meer gewicht in het eindexamencijfer. Dezelfde trend doet zich voor bij de verdeling van de onderwijstijd over spreken, luisteren en literatuur.

Docenten hechten sterker dan de overige panelleden aan de beschouwende en de argumentatieve tekstfunctie en minder sterk aan de rapporterende en de directieve functie.

Docenten vinden, vergeleken met andere panelleden, stukken en proza belangrijker dan formuleren, aantekeningen en brieven. Docenten vinden ook de opname in het CSE of SO van gesprekken, monologen en toespraken minder belangrijk.

Vergeleken met andere panelleden hechten docenten minder sterk aan de opname in het CSE en SO van vrijwel alle taalbeschouwingsonderdelen.

Docenten vinden daarentegen, vergeleken met andere panelleden, de opname in het CSE en SO van vrijwel alle letterkunde-onderdelen belangrijker.

Bij schrijven hechten de docenten voor het CSE en het SO meer aan handschrift en minder aan typevaardigheid en vaardigheid in tekstverwerking. Bij het lezen geldt dat zij voor het CSE en SO minder belang toekennen aan het lezen met een speciaal doel. Bij spreken en luisteren hechten zij voor het CSE en het SO minder aan alle onderscheiden vaardigheden.

Wat moet in de nieuwe examens?

De resultaten van de drie studies moeten een antwoord geven op de vraag welke vakonderdelen in de nieuwe eindexamens moeten worden opgenomen? Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen HAVO en VWO, omdat de onderzoeksresultaten daartoe onvoldoende aanleiding geven.

Schrijven De onderzoeksresultaten suggereren dat de relevantie van de examenprogramma's, als het om de opnamen van het onderdeel schrijven gaat, verbeterd kan worden door de bepaling op te nemen dat schrijven niet alleen in het CSE maar ook in het SO getoetst dient te worden.

Lezen De onderzoeksresultaten laten de vraag open of lezen in het CSE en het SO getoetst moet worden. De onderzoekers pleiten ervoor de toetsing zowel in het CSE als het SO te laten plaatsvinden.

Spreken De onderzoeksresultaten geven geen aanleiding om iets aan de bepaling te veranderen dat spreken alleen in het SO getoetst moet worden.

Luisteren Hoewel de onderzoeksresultaten niet eenduidig zijn over de noodzaak om luisteren op te nemen in het examen, gaat het te ver om het onderdeel luisteren uit het examenprogramma te schrappen. De onderzoekers menen dat aan de bepaling dat luisteren alleen in het SO getoetst moet worden niet hoeft te veranderen.

Taalbeschouwing De onderzoeksresultaten geven geen eensluidend antwoord op de vraag of taalbeschouwing als vakonderdeel in de examenprogramma's opgenomen moet worden. De onderzoekers zijn van mening dat de relevante taalbeschouwingsonderdelen beter bij de toetsing van taalvaardigheid ondergebracht kunnen worden en dus niet als apart onderdeel in de examenprogramma's moet worden opgenomen.

Literatuur De onderzoeksresultaten bevestigen overduidelijk dat literatuur als vakonderdeel in de examenprogramma's opgenomen moet blijven. Voor de toetsing lijkt het SO de aangewezen plaats. Er hoeft wat dit betreft niets aan de examenprogramma's te veranderen.

Voorlezen De onderzoeksresultaten geven weinig steun aan de opname van een afzonderlijk onderdeel voorlezen. Voorlezen scoort noch

qua tekort noch qua gebruik erg hoog. Andere onderdelen van spreekvaardigheid lijken de voorkeur te verdienen. Het examenprogramma zou op dit punt veranderd moeten worden.

De onderzoekers besluiten hun rapport met aanbevelingen voor de inrichting van het eind-examen voor elk vakonderdeel afzonderlijk. Zij geven met betrekking tot de taaltaken en de taalvaardigheden aan wat op basis van de bevindingen uit het behoeftenonderzoek en de beide panelonderzoeken in het SO en wat in het CSE getoetst zou moeten worden. Vooral de onderdelen spreken en luisteren komen in aanmerking voor verandering.

De onderzoekers merken op, dat de voortzetting van de huidige praktijk, waarin spreekvaardigheid vooral in samenhang met het onderdeel literatuur wordt getoetst duidelijk ongewenst is. De toetsing van spreekvaardigheid zou eens grondig moeten worden aangepakt.

Voor het onderdeel luisteren zou het vooral moeten gaan om het luisteren in gesprekken, waarbij een combinatie met spreken voor de hand ligt of om het luisteren naar monologen en/of toespraken. Er zou een duidelijke keuze gemaakt moeten worden tussen monologische en dialogische luistervaardigheid. Kiest men voor dialogische luistervaardigheid dan ontkomt men er niet aan om ook de problematiek van de gespreksvaardigheid hierbij te betrekken. Ook de toetsing van luistervaardigheid zou eens grondig moeten worden aangepakt.

Evaluatieve opmerkingen

De informatie die de studie oplevert gaat gebruikt worden om te beslissen hoe de vernieuwde eindexamenprogramma's Nederlandse taal en letterkunde voor het HAVO en VWO zouden moeten zijn. Deze studie levert de empirische basis voor zo'n beslissing.

Het onderzoek biedt veel empirisch materiaal dat kan worden gebruikt bij de discussies over de inrichting van het SO en het CSE. In die zin zal de CVEN tevreden zijn. Kees de Glopper en Erik van Schooten hebben hun taak naar behoren vervuld. Zij hebben op een consistente wijze de onderzoeksinstrumenten geconstrueerd, hun steekproeven van respondenten zorgvuldig samengesteld en de resultaten beschreven.

De onderzoekers geven duidelijk aan wat bij

de uitvoering van het onderzoek is mis gegaan. Vooral de tegenvallende respons, lijkt mij ondanks de geruststellende resultaten van het non-response onderzoek, een probleem bij dit onderzoek. Ik heb de sterke indruk dat de omvang van de vragenlijst de respons gedrukt heeft. De onderzoekers vragen nogal wat van de motivatie van de respondenten en lopen hierdoor (te) veel risico. Waarom is er, naast de keuze voor afzonderlijke doelgroepen per activiteitengebied, ook niet gekozen voor een steekproef uit de items?

Door de gekozen opzet van het onderzoek zijn de beschikbare gegevens zeer omvangrijk. De vraag waar elke onderzoeker mee worstelt is dan hoe de grote lijn van het onderzoek vast te houden en de relevante gegevens van de minder relevante gegevens te onderscheiden. De auteurs kiezen voor de presentatie van hun gegevens voor een hoog aggregatieniveau. Dit betekent, dat zij afzien van verschillen met betrekking tot de doelgroepen en de drie activiteitengebieden. De gegevens worden dus op de eerste plaats opgeteld en gemiddeld over de verschillende doelgroepen en op de tweede plaats over de drie activiteitengebieden. Door deze werkwijze ontstaat er mijns inziens een wanverhouding tussen de gedetailleerde en fijnmazige opzet van het behoeftenonderzoek en de uiteindelijke vrij globale gegevens uitgedrukt in gemiddelden. Ondanks deze ingreep blijft het toch nog moeilijk om het overzicht over de grote hoeveelheid gegevens te bewaren. Bovendien zijn de antwoorden van de verschillende responsgroepen niet gelijkwaardig, waardoor het probleem van de weging van de antwoorden zich voordoet. De ongewogen gemiddelden die nu worden gepresenteerd met als argument om de overzichtelijkheid van de gegevens te bewaren, doen geen recht aan de nuances die er tussen de responsgroepen zijn.

Interessant is de vraag hoe de leden van beide panels denken over het onderwijs Nederlands. Vooral de opvattingen van docenten en vakspecialisten zijn van belang. Het is jammer dat de onderzoekers de panelleden niet hun eigen opvattingen over de vakonderdelen hebben laten expliciteren. Het lijkt mij een goede zaak om met een aantal deskundigen op het gebied van de Nederlandse taal en letterkunde en op grond van literatuur ter zake uitgangspunten te kiezen en deze uitgangspunten te operationaliseren op

het concrete niveau van de examens voor HAVO en vwo. De confrontatie van deze theoretische benadering met het empirisch materiaal voorkomt dat de mogelijke dominantie van de principes bruikbaarheid en haalbaarheid die in het empirisch materiaal liggen besloten een te grote rol spelen bij de opzet van de vernieuwde examens.

De functie van het kleinschalige panelonderzoek is mij niet duidelijk geworden. Was deze studie bedoeld als een voorstudie of moet het als een volwaardig onderzoek worden beschouwd? De auteurs behandelen het kleinschalig panelonderzoek als een volwaardige studie. Dit betekent dat de resultaten van beide panelstudies als een crossvalidatie beschouwd mogen worden. Als dit het geval is moeten de overeenkomsten en de verschillen tussen beide panelstudies goed op een rijtje gezet worden.

Ten slotte, de auteurs kondigden aan dat zij in een vervolgrapportage met meer toetsende gegevens zullen komen. Ik vind dat zij daartoe ook verplicht zijn. De lezer moet zich behoorlijk inspannen om zich door de berg gegevens heen te worstelen en dat ligt toch niet alleen aan de leesvaardigheid van de lezer. De studie leent zich voor technieken als multidimensionale schaling en vraagt om het toepassen van multivariate analyses. Met deze statistische procedures kunnen de onderzoekers nagaan of het stramien dat zij nu a priori op de data leggen ook empirisch houdbaar is. Zij moeten mijns inziens op zoek gaan naar de onderliggende structuur die aan hun gegevens ten grondslag liggen. Zo'n empirische toetsing van de resultaten van het behoeftenonderzoek en van de beide panelstudies zou het denken over de vernieuwing van de inhoud van het onderwijs in de Nederlandse taal en letterkunde voor het HAVO en het vwo een stap verder kunnen brengen. De vernieuwing in de examenprogramma's is een stap die daarna gezet kan worden.

RECENSIE

Hilde Hacquebord: Systematiek in het tweede-taalonderwijs

Piet Litjens, *Nederlands als tweede taal. Een handboek voor de volwasseneneducatie*. Amersfoort/Enschede, ACCO/SLO, 1990. f25

Het volwassenenonderwijs in het Nederlands als tweede taal kenmerkt zich door een grote verscheidenheid aan doelgroepen, doelstellingen en te onderwijzen taalvaardigheidsniveaus. Veel docenten hebben te maken met cursistengroepen die telkens weer anders van samenstelling zijn en vrijwel altijd blijken de deelnemers tijdens de cursus zich zeer verschillend te ontwikkelen. Nu zijn er inmiddels redelijk veel behoorlijke leermiddelen op de markt, maar geen enkele daarvan zal een bepaalde doelgroep in een bepaalde cursus op maat bedienen. De docent moet het materiaal selecteren en daarbij zijn eigen (leer)plan trekken. Het boek van Piet Litjens wil docenten hierbij een handreiking bieden en voorziet daarmee in een behoefte. Het wil bijdragen tot de continuïteit en samenhang in het tweede-taalonderwijs in de volwasseneneducatie, maar ook in het voortgezet onderwijs kan dit handboek voor de tweede-taaldidactiek goed gebruikt worden.

Litjens weet wat er in de praktijk speelt. Het boek is voor een groot deel tot stand gekomen in nascholingscursussen die Litjens heeft verzorgd voor onderwijsgeven in de volwasseneneducatie, door wie het materiaal is aangedragen dat in het boek wordt uitgewerkt. De toegankelijkheid van het boek buiten een dergelijk cursusverband is echter niet optimaal. In de laatste twee delen worden vele voorbeelden gegeven van analyses van mondelinge en schriftelijke taalgebruik van t2-lerenden die volgens Litjens de basis vormen voor een cursusontwerp en een op de cursisten toegesneden